

*History of Pedagogy
История на педагогиката*

ПРИНОСИ НА ЕЛКА ПЕТРОВА ЗА БЪЛГАРСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ

(100 години от рождението на проф. д.п.н. Елка Петрова – 27.10.1919 – 21.12.2012)

Йордан Колев

Югозападен университет „Неофит Рилски“

Резюме. По повод 100 години от рождението на проф. д.п.н. Елка Петрова (Софийски университет) се представят резултати от изследване за нейното творческо дело. Доказва се, че тя е забележителен български педагог експериментатор с авторски приноси за развитието на националната наука и култура. Положително се оценяват научната и обществената дейност на Елка Петрова – през втората половина на XX в. тя ръководи важни иновативни проекти за образование на детето в предучилищна възраст и идейно-организационно сътрудничи с видни учени и политици у нас, в Европа и по света.

Ключови думи: предучилищно образование; образование; подготовка за училище

*Образованието не търпи принципите на комерсиализацията,
то трябва задължително да изпреварва икономиката,
за да създава своевременно най-важното условие за нейното развитие –
адекватни на времето образовани педагогически кадри.*

Елка Петрова

Елка Петрова е пазителка на социално-личностните ценности на две забележителни фамилии в българската история – по баща произхожда от известния аристократичен род на авторитетните и свободолюбиви интелектуалци Бабалови, които са свързани със съдбата на българското свещеничество и лекарското съсловие, а по майчина линия е потомка на фамилия Диневи – прочутите съратници на Васил Левски и основатели на тайни революционни комитети. Някои от тях са заточени в Диарбекир и обесени, а доживелите до Освобождението служат на Отечеството като офицери и индустриалци.

Елка Петрова Кътова е родена от многодетно семейство на 27.10.1919 г. в село Обручище, Харманлийско, Хасковска област: тя е шестото, най-малкото дете.

Детството ѝ преминава безгрижно в родното село, но след като семейството по икономически причини се премества в София (1933), настъпват тежки години на бедност и много социални изпитания. С голям кураж и огромни лишения амбициозната и ученолюбива Елка завършва Трета девическа гимназия в София, отдел полукласически, с изучаване на френски и латински език (1934 – 1939), а през есента на 1940 г. е приета за студентка в Софийския университет (следва при проф. Д. Кацаров, проф. Г. Пиръов). В 1945 г. се дипломира с две висши образования: „Педагогика“ със специализация по предучилищна педагогика и „Романска филология“ с право на гимназиален учител по руски език. Започва работа като гимназиална учителка по руски език, а през 1946 – 1947 г. е назначена за преподавателка в Полувисшия институт за подготовка на начални учители във Враца, като в следващите години преподава и в Софийския полувисш институт за детски учители.

Съпруг и идеен съратник на Елка Петрова е видният деятел на образованието проф. д-р Иван Павлов – педагог, научен сътрудник в НИИО „Тодор Самодумов“, директор на 18. гимназия в София. Тяхното дългогодишно и неразделно семейство има дъщеря Валентина и внук Николай.

През 1950 – 1952 г. Елка Петрова инициира и активно участва в учредяването на Висш методически съвет към МНП (заедно с проф. Хр. Василев, проф. В. Бозаров, проф. Ив. Величков, Р. Шарова) и лично организира първите научно-практически конференции на българското учителство. Същевременно тя написва първите учебници за полувисшите институти по предучилищна педагогика, методика на обучението по роден език, запознаване с околната действителност и съставя съответните първи ръководства за детските учители. В 1953 г. Елка Петрова е съосновател на Централния институт за усъвършенстване на учители и ръководни кадри (ЦИУУРК), като към него тя създава първата Катедра по предучилищна педагогика и е неин първи ръководител. През 1955 г. полага успешен изпит за аспирант при проф. д.пс.н. Генчо Пиръов и защитава първата в България (1962) кандидатска дисертация по проблеми на общественото предучилищно възпитание (рецензент е проф. д.фс.н. Ангел Бънков).

В 1965 г. Елка Петрова започва преподавателска дейност в Софийския университет, като през 1968 г. е избрана за първия в страната доцент по предучилищна педагогика (рецензенти са проф. д.н. Г. Пиръов и проф. д-р Г. Хрусанов). След това специализира в Университета в Будапеща и в НИИ към Академията на педагогическите науки на СССР (1973). В 1975 г. защитава втора дисертация на тема „Психолого-педагогически проблеми на играта и нравственото формиране на личността“ – тя е първата българка с „голям“ докторат в областта на философските, психологическите и педагогическите науки у нас (рецензенти са чл.-кор. проф. д.н. Г. Пиръов и проф. д-р Здр. Иванова). През 1979 г. Елка Петрова е избрана за професор по предучилищна педагогика – първата жена в България, на която е присъдено научното звание „професор по предучилищна педагогика“ (Vacheva, 2006).

Проф. д.п.н. Елка Петрова е избирана да чете лекционни курсове във всички български университети и в Художествената академия в София. Автор е на първия университетски учебник по предучилищна педагогика (с много преиздания), който през 2000 г. е отпечатан като последно, X допълнено и преработено издание. Елка Петрова е сред инициаторите и съоснователите на Педагогическия филиал на Софийския университет в Благоевград, който във времето се развива през Висш педагогически институт (ВПИ – Благоевград) до днешния Югозападен университет „Неофит Рилски“ (Koleva, 2013).

Проф. д.п.н. Елка Петрова е гост-професор и докладчик в над 30 чуждестранни университети и научни институти – Хумболт университет, Московския държавен педагогически университет, Ленинградския държавен педагогически университет, Скопския университет, във водещи университети в Букурещ, Багдад, Минск, Висшия педагогически институт в гр. Ровно и др. Сред международната научна общност Елка Петрова е призната лично и професионално и от много авангардни учени в Русия, Украйна, Беларус, Румъния, Югославия, Полша, Чехословакия, Унгария, Италия, Франция, Испания, Германия, Дания, Канада, Япония, Алжир, Иран, Ирак, Индия, Куба и др. Специално значение за развитието и модернизирването на българското образование има нейната съвместна работа с проф. Миаларс (Франция), проф. Окон (Полша), проф. Ото Ваг (Унгария), проф. А. Клиндова (Чехословакия) и с представителите на ОМЕР Ева Балке и Мадлен Гутар. Все пак на този щедър фон от доказани учени закономерно особено ползотворни и за израстването на Елка Петрова, и за психологизирането на българската педагогика се оказват научните ѝ контакти с най-видни руски психолози и педагози – акад. Ал. Вл. Запорожец, акад. Н. Н. Поддяков, акад. Л. А. Венгер, проф. Ал. Пл. Усова, проф. Т. Комарова, проф. В. Логинова, П. Саморукова, проф. Т. А. Маркова, проф. В. Менджерицкая, проф. Н. Михайленко, проф. А. В. Булатова и др. (Vacheva, 2006).

Научните интереси и педагогическите експерименти на проф. д. п. н. Елка Петрова приоритетно са свързани в триадата: детето и неговото възпитание в предучилищна възраст, единството на основните дейности в детската градина и подготовката на детето за училище. Синтезирано тук може да се подчертаят нейните творчески постижения за българското образование:

- експериментално разработва авторска теория за предучилищно възпитание на детето, като я апробира и прилага в държавната система за национално обществено предучилищно възпитание;

- концептуално доказва диалектичното единство и взаимовръзката на основните дейности в детската градина, като експериментално извежда свои педагогически теории за играта (доминираща и интегрираща), за ученето и за труда със съответните методики за тяхното провеждане в българските детски градини;

- теоретико-практически създава оригинална система за подготовка на детето за прехода към училищен живот и съответната приемственост между семейството,

детската градина и училището, като успешно я осъществява в действащата образователна система на Народна Република България (Petrova, 1986; Petrova, 2003) и др.

Научната продукция на проф. д.п.н. Елка Петрова обхваща над 340 труда, които се характеризират с ясна целенасоченост и теоретична обоснованост. В тях е осъществен цялостен психолого-педагогически подход към развитието на личността у детето от предучилищна възраст съобразно индивидуалните му възможности и своеобразието на неговите основни дейности, сред които интегриращи са функциите на играта. Водещи заглавия в нейното творчество са „Формиране на общи понятия у децата от детската градина“ (1956); „Единство на основните дейности при възпитанието на децата от предучилищна възраст“ (1967); „Формиране на нравствено поведение в колективните дейности на децата“ (1970); „Играта и нравственото формиране на детската личност“ (*Психолого-педагогическо изследване*) (1975); „Система на трудовото възпитание в предучилищна възраст“ (1976); „Програма на възпитателна работа в детската градина“ (1985); „Интегративни функции на играта в педагогическия процес“ (1986); „Подготовката за училище и приемствеността като единен процес“ (1986); „Подготовка на децата за училище“ (1989); „Комплексни функции на играчката“ (1993); „Предучилищна педагогика“ (1995); „Предучилищното възпитание – надежден резерв за обновление и хармонизиране на образователната система“ (1998); „Приоритети на предучилищното възпитание“ (2003); „Актуални проблеми на педагогиката и подготовката на кадри“ (2005) и мн. др.

Елка Петрова основава ключови национални научни звена и ръководи тяхното кадрово и научно развитие, което съответно ѝ позволява в продължение на половин век пряк контакт с всички студентски випуски на Софийския университет от специалностите на педагогическите направления, и особено по предучилищна педагогика. Закономерно тя работи с тях и след завършването на висшето им образование – за повишаване на квалификацията; за подготовка на научни дисертации; за защита на научни степени и присъждане на научни звания. Може би е невъзможно да бъдат изброени всички педагогически специалисти, на които тя е била преподавател, наставник, ръководител, рецензент и пример за професионализъм и морал – хилядите нейни студенти, учители, сътрудници; десетките докторанти, асистенти, доценти и професори в българските университети (например: Елена Русинова, Димитър Гюров, Весела Гюрова, Божидар Ангелов, Лучия Малинова, Мария Баева, Тодорка Велинова, Маргарита Колева, Снежана Въчева, Елена Георгиева и мн. др.). Защото самата тя, проф. д.н. Елка Петрова, всъщност е и българската предучилищна педагогика, и системата на нашето обществено предучилищно възпитание от втората половина на XX в.

Научната и обществената дейност на Елка Петрова също са социално значими, професионално целенасочени, разностранни и ползотворни. Тя е инициатор, организатор и научен ръководител на много национални и международни конференции, дискусии, симпозиуми и експерименти за предучилищно възпитание на детето; ръководи научно-методичната работа с базовите детски

градини и полувисшите институти (вкл. и за обмяна на добрия педагогически опит); организира първите курсове с директорите на детски градини и с училищните инспектори (тя създава длъжността „методик“ в областните центрове) и др. Удивителна е историята на забележителното списание „Предучилищно възпитание“, основано от Елка Петрова през 1953 г., като тя непрекъснато е и негов главен редактор до 1997 г. – с огромна роля за обогатяване на теорията и практиката на предучилищното възпитание в България, за диференцирането на методиките в детските градини, за професионалното израстване на нашите детски учителки (Stoeva, 2009; Naumova, 2009). Елка Петрова е председател на Съвета за детски играчки, като през 1985 – 1986 г. организира Национална научна конференция и представя основния доклад за педагогическите изисквания към детската играчка и нейните възпитателни функции. В 1986 г. Елка Петрова учредява национална секция по предучилищна педагогика към Педагогическото дружество и ръководи обсъждания на дискуссионни проблеми – ръководене на игровата дейност, форми за възпитание и обучение в новите програмни документи, ограмотяване в детската градина и др. През 1974 г. проф. Елка Петрова основава Катедра по предучилищна педагогика към Софийския университет и е неин ръководител до 1989 г. Катедрата бързо израства във водещо национално звено в образованието на страната ни и квалифицира хиляди детски учители, а и преподаватели за институтите и университетите у нас. В 1987 г. Академичният съвет на Софийския университет назначава Елка Петрова за ръководител на катедра в ЦИУУРК (заедно с академик Кирил Василев) с главната задача да бъдат създадени критерии за присъединяването на тази институция към Университета – тази нейна последна академична задача също е успешно изпълнена.

Проф. д.п.н. Елка Петрова е награждавана с държавни ордени („Кирил и Методий – I степен“, 1977; „Георги Димитров“, 1982), „Медал за трудово отличие“, със званието „Заслужил учител“ (1983), има множество грамоти, а и многократно е отличавана от чуждестранни общности и институции за приноси в науката, културата и образованието. Тя е доктор хонорис кауза на Югозападния университет „Неофит Рилски“ (22.05.2000 г.). Почетен член на ОМЕР.

Възможно е тук символично да се открият някои от научните послания на Елка Петрова, които са с особена значимост за българското образование и звучат актуално на фона на днешното човешко битие.

1. „В глобален план – пише Елка Петрова – непреходна е постановката за самостепенността на детството и поставянето на детето във фокуса на педагогическия процес“ (Petrova, 2009: 2). Това нейно разбиране за значимостта на щастливото детство е класическо по своя смисъл, затова днес то е значително разширено – особено с поставянето му *и* във фокуса на правната закрила: „вече е постигнато световно обединение около идеята за закрила на детето и защита на неговите права. Държавите все по-често обръщат внимание и полагат все по-големи грижи за опазване на детската сигурност и спокойствие“ (Krasteva, 2010: 203).

2. Според Елка Петрова с ранг на закон е изискването за единство на традицията както с актуалността на педагогическата наука, така и с „проблемите, които очертават перспективите в развитието на обществото и образованието“. Следователно в такъв дух е и отговорността на всички поколения изследователи – „ясно да очертават етапите в постъпателното развитие на нашата и световната наука. Необходимо е надграждане, което съхранява традицията, но то предполага и степен на развитие на настоящото, актуалното“ (Petrova, 2005: 80).

3. Елка Петрова определя за „значим въпроса за държавно-общественото начало в управлението на образованието и запазване на демократичните традиции“. В тази насока нейна съществена препоръка е: „Държавното обществено предучилищно възпитание трябва да служи като образец за внедряване на нови възпитателни технологии и за непрекъснато усъвършенстване на неговите социални, педагогически, психологични и дидактични функции. Тук можем да отнесем и въпросите за разширяване на автономията на детските заведения, която предполага вариативни форми за организация на детския живот, но отразяващи водещата роля на речевото общуване, принципите на развиващото обучение, мястото на игровата дейност в цялостния педагогически процес и др. Автономията да се изгражда на базата на определени стандарти и да предвижда средства за диагностика на възрастовото и индивидуалното развитие на детето. Необходима е голяма автономия, която да стимулира педагогическото творчество и изследователския подход на учителя“ (Petrova, 2009: 5).

Заклучение

Животът, личността и творческото дело на проф. д.п.н. Елка Петрова са субективен отговор на наболели въпроси от „нейното“ социално време и същевременно са израз на постоянната загриженост на човечеството за опазване на щастливото детство и ценностното образование на всяко дете по света. Елка Петрова е лидерът на педагогическата общност с гледната точка от епохата, през която живее – тя има енергия, съвест, воля и желание, за да осъществява своите обществено значими цели; тя умее да долавя тенденциите на действителния образователен процес и професионално да организира опита на българските детски учители и на университетските преподаватели за новаторски училищни практики в обществено-политическите условия на социалистическите идеали за социална справедливост.

В заключение следва да се приеме, че проф. д.п.н. Елка Петрова е забележителен български педагог експериментатор с доказани приноси за развитието на националната наука и култура. Тя ръководи важни иновативни проекти за образование на детето и идейно-организационно сътрудничи с видни учени и политици у нас, в Европа и по света. През втората половина на XX в. създава алтернативна теория за предучилищно възпитание, която успешно прилага в системата за народно образование на българската държава. Елка Петрова е с безспорни качества на видна национална личност („Винаги Първа“) – учен с активно гражданско поведение и

високо професионално присъствие в социалното пространство на Република България; лидер с признанието на Пример за всички нейни духовни и идейни последователи в българската педагогика и нашата научна общност.

БЕЛЕЖКИ

1. Честит юбилей, професор Петрова! (2009) – Предучилищно възпитание, № 9, с. 1 – 10. София: МОН.

ЛИТЕРАТУРА

- Въчева, С. (2006). *ЕЛКА ПЕТРОВА. Теоретик на предучилищното възпитание*. Шумен: Епископ Константин Преславски.
- Колева, М. (2013). Проф. д.п.н. Елка Петрова (1919 – 2012) – Една незаличима следа в българското предучилищно образование. *Педагогика*, 1.
- Кръстева, Н. (2010). *Теоретични аспекти за правата на детето (Закрилата на детето в международноправната политика). Докторантите в диалог с науката*. Благоевград: Неофит Рилски.
- Наумова, А. (2009). На незабравимата – сърдечно! *Предучилищно възпитание*, 9.
- Петрова, Е. (1986). *Подготовката за училище и приемствеността като единен процес. Подготовката на децата за училище и приемственост между детската градина и училището*. София: Св. Климент Охридски.
- Петрова, Е. (2009). Непреходното и новото в развитието на предучилищната педагогика. *Предучилищно възпитание*, 9.
- Петрова, Е. (2005). *Актуални проблеми на педагогиката и подготовката на кадри. Висшето педагогическо образование. Проблеми, постижения, тенденции. Научна конференция 20 години Факултет по начална и предучилищна педагогика*. София: Св. Климент Охридски.
- Петрова, Е. (2003). Приоритетите на предучилищното възпитание. *Педагогика*, 10.
- Стоева, Е. (2009). На жената и учителя – с любов! *Предучилищно възпитание*, 9.

REFERENCES

- Koleva, M. (2013). Prof. d. p. n. Elka Petrova (1919 – 2012) – Edna nezalichima sleđa v balgarskoto preduchilishtno obrazovanie. *Pedagogika*, 1.

- Krasteva, N. (2010). *Teoretichni aspekti za pravata na deteto (Zakrilata na deteto v mezhduнародnopravnata politika). Doktorantite v dialog s naukata*. Blagoevgrad: Neofit Rilski.
- Naumova, A. (2009). Na nezabravimata – sardechno! *Preduchilishtno vazpitanie*, 9.
- Petrova, E. (1986). *Podgotovkata za uchilishte i priemstvenostta kato edinen protses. – Podgotovkata na detsata za uchilishte i priemstvenost mezhdu detskata gradina i uchilishteto. Sbornik ot nauchni dokladi i nauchni saobshtenia*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski.
- Petrova, E. (2009). Neprehodnoto i novoto v razvitiето na preduchilishtnata pedagogika. *Preduchilishtno vazpitanie*, 9.
- Petrova, E. (2005). *Aktualni problemi na pedagogikata i podgotovkata na kadri. Vissheto pedagogichsko obrazovanie. Problemi, postizhenia, tendentsii. Nauchna konferentsia 20 godini fakultet po nachalna i preduchilishtna pedagogika*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski.
- Petrova, E. (2003). Prioritetite na preduchilishtnoto vazpitanie. *Pedagogika*, 10.
- Stoeva, E. (2009). Na zhenata i uchitelya – s lyubov! *Preduchilishtno vazpitanie*, 9.
- Vacheva, S. (2006). *Elka Petrova. Teoretik na preduchilishtnoto vazpitanie*. Shumen: Episkop Konstantin Preslavski.

THE CONTRIBUTIONS OF ELKA PETROVA FOR BULGARIAN EDUCATION

(100 Years since the Birth of Prof. Dr. Elka Petrova – 27.10.1919 – 21.12.2012)

Abstract. On the occasion of the 100th anniversary of the birth of prof. Elka Petrova (Sofia University) the results of the research for her creative work are presented. It proves that she is a remarkable Bulgarian pedagogue- experimenter with authorship contributions for the development of national science and culture. The scientific and public activities of Elka Petrova are positively assessed – in the second half of the 20th century she runs important innovative projects for pre-school child education and cooperates ideologically and organizationally with prominent scientists and politicians in Bulgaria, Europe and the world.

Keywords: pre-school schooling; education; preparing for school

✉ **Prof. Jordan Kolev, DSc.**

Faculty of Pedagogy
Neofit Rilski South-West University
Blagoevgrad, Bulgaria
E-mail: jordan_kolev@gbg.bg